

ELŻBIETA DĄBROWSKA, TEKSTY W RUCHU. POWROTY BAROKU W POLSKIEJ POEZJI WSPÓŁCZESNEJ. Opole 2001.

Przywykliśmy do utrwalonego w świadomości badawczej „idiomu konwencjonalnego” Jarosława Marka Rymkiewicza jako idiomu tradycji i wydawałoby się, że w tej mierze niewiele nowego można powiedzieć. Otóż nic bardziej mylącego. Ukazała się właśnie książka, która wskazuje na wielorakie powiązania poezji współczesnej z barokowym kodem kulturowym, trwaniem tradycji, przewartościowaniem jej i interpretowaniem dzięki niej miejsca człowieka we współczesności.

Książka Elżbiety Dąbrowskiej sytuuje się w ważnym nurcie badań nad tekstami literackimi, sygnowanym pojęciem intertekstualności, badaniem dialogu z tradycją kulturową, „rozmową w świecie tekstów”. We fragmencie recenzji Cz. Hernasa zamieszczonym na czwartej stronie okładki tej książki czytamy, że „podstawową wartością tej książki są odkrywane związki tekstów i komentarze tych związków”. Gdyby zacząć od tytułu, to zarówno znaczenie leksemów *ruch* i *powrót* jak i kategorialny wykładnik liczby mnogiej *teksty*, *powroty* zapowiadają tematykę i znakomicie komentują zawartość, a przede wszystkim zamysł i metodę autorki zaprezentowana w tej istotnej pozycji dotyczącej polskiej poezji współczesnej.

We wprowadzeniu autorka podkreśla, że jest to książka o tekstach w ruchu w znaczeniu podwójnym. Po pierwsze, jakie są sposoby i strategie obecności tradycji barokowej w tekstach poezji współczesnej, oraz po drugie, jakie są warianty interpretacyjne odczytań poetyckich scenariuszy gry literackiej, czyli świadectwa i style odbioru. „Główny wątek tej książki rozwija się wokół sfery nawiązań i relacji między tekstami w polu literacko – kulturowej tradycji, rozumianej jako swoiste tekstowe uniwersum, wewnątrz którego toczy się dialog kultur i tekstów” (s.13)

Autorka, analizując teksty poezji współczesnej, kreśli trzy kręgi nawiązań do baroku. Pierwszy to twórczość poetów, którzy zarówno podkreślali swoje związki z barokiem w poetyce sformułowanej, jak i w praktyce poetyckiej czerpali z motywów, wątków i technik barokowych. Należą do nich Stanisław Grochowiak, Jarosław Marek Rymkiewicz, Jerzy S.Sito, Jerzy Harasymowicz, Ernest Bryll. W kręgu drugim dostrzec można paralele między barokiem a współczesnością w zbieżności tematów, w konstrukcji bohatera, w powtórzeniu barokowych toposów, figur stylu i myślenia. Zbliżenia w klimacie filozoficznym epoki, w wyraziście odczuwanej dysharmonii zawikłanego świata prezentują Stanisław Barańczak,

Wisława Szymborska, Anna Kamińska, Edward Stachura, Miron Białoszewski, Czesław Miłosz, Tadeusz Różewicz, Zbigniew Herbert. Trzecim kręgiem jest poezja lat dziewięćdziesiątych, która „swe związki z tradycją realizuje według Eliotowskiej zasady ciągłości poezji: „formy należy łamać i składać od nowa”.

W pierwszej części rozprawy przedstawione jest znaczenie języka tradycji jako sposobu zachowywania więzi międzykulturowych (za Rymkiewiczem i Eliotem), sposoby istnienia intertekstualności (w duchu Bachtina, a także Głowińskiego, Balbusa, Nycza) i różnorodność wskaźników stylu (neo)barokowego w poezji współczesnej. Rozważania o intertekstualności jako teorii odniesień między tekstami autorka jako zwolenniczka procesualnego i dynamicznego ujmowania zjawisk literacki rekapitułuje cytatem z Barańczaka poetycko wyrażającym wzajemny ruch międzytekstowy jako:

cud współistnienia głosów
z których każdy odbywa w czasie osobną podróż
a w każdym punkcie czasu zawiązuje je inna harmonia
(Kontrapunkt)

Dzięki „cudowi współistnienia głosów” tekst jest splotem innych tekstów, tekstem przypomnień i zderzeń, nawzajem się komentujących łącznie z mottami, cytatai i poetyckimi definicjami.

Autorka, pozostając w zgodzie z zasadą badania świadectw i stylów odbioru, proponuje włączyć w widzenie ciągłości tradycji barokowej zasady stylistyki afektywnej, która pozwala „kojarzyć symptomatyczne właściwości danej wypowiedzi w łańcuch bodźców prowokujących do włączenia w zdarzenie lektury barokowo brzmiących sygnałów. Ruch tekstowy może więc być zainicjowany już przez ślad czy echo stylistyczne odbierane jako wyróżnik barokowości i sugestią wiązania tekstów w serie tak skojarzonych zestawień”

Na bogaty rejestr cech stylu barokowego, zestawiony na podstawie opracowań epoki baroku (miedzy innymi Hernasa, Pelca, Błońskiego, Abramowskiej Przybylskiego) oraz propozycji Skubalanki i Wilkonja, składają się określone formy poetyckie (sonet, *silva rerum*, nenie, *carmen figuratum*, np. wiersz-klepsydra, ekfrasis), barokowy koncept realizujący zasadę „zgodnej niezgodności”, nadmiar figur stylistycznych, wyliczenia, kontrastywne zestawienia, antytezy, paradoksy, antynomie, oksymorony, mieszanie stylów, barokowe toposy, motywy życia, śmierci, przemijania. Cząstki i fragmenty barokowego językowo-stylistycznego modelu świata ulegają przekształceniom w „przestrzeni powtórzenia i różnicy”.

Część druga poświęcona jest zapożyczeniom z barokowego kodu i ich funkcjom w tekstach współczesnych. Wskaźniki tematyczne i stylowe nawiązania są świadectwami użycia „słowa dwugłosowego”. Kwintesencję baroku, czytanego przez współczesnych, oddaje cytat z Miłosza:

Predylekcja do linii krętej
Wysokie spirale przeciwieństw, płomieniopodobne,
Strojenie kobiet w suto drapowane suknie
[.....]
Żeby dodawać blasku tańcowi szkieletów
(Kroniki)

Dużo miejsca zajmują w tej części analizy wierszy Harasymowicza i Brylla, którzy włączają w tekstowy świat poezji współczesnej barokowe motywy, wątki i tematy sarmackiej przeszłości. Poetycki dialog z przeszłością charakteryzuje się imitacją stylu, wzorca gatunkowego, sylwicznością, a także mityzacją barokowej tradycji. Jednocześnie odwołania do symboliki sarmackiej kultury pozwalają interpretować współczesność.

W części trzeciej czytelnik, podążając tropem analiz poetyckich w powiązaniu z motywami plastycznymi i muzycznymi, odnajdzie odpowiedź na pytania jak istnieją w poezji współczesnej tematyczno- stylistyczne wzorce i konwencje barokowej *ars moriendi* i jak tę poezję można czytać przez pryzmat znaków barokowej topiki wanitatywnej. Poetycki dyskurs rozwija się bądź w kierunku nicości (na przykład wiersze Grochowiaka, Rymkiewicza, Różewicza), bądź lubując się „w celebracji istnienia” służy zapisywaniu bytu w jego trwaniu i ocaleniu w wierszu (w twórczości Miłosza, Herberta, Białoszewskiego, Szymborskiej) bądź jest wreszcie „pogodzoną rezygnacją” (w pokoleniu lat dziewięćdziesiątych), jak w wierszach Tkaczyszyna-Dyckiego:

I nic nie pozostaje pewnego z nas
Może właśnie jedna niepewność
(XXXIV i nic nie pozostaje)

Autorka wydobywa wielość punktów widzenia i zróżnicowane postawy wobec świadomości *vanitas vanitatum*, odnajduje przestrzeń intertekstualną barokowych powinowactw i wskazuje *tembre* intertekstowej stylistyki: od tonacji serio, przez poetycki żart i przedrzeźnianie po ironiczno-parodystyczno-groteskowe ujęcia znaków literacko-kulturowych związanych z motywem śmierci. Punktem odniesienia w wielu utworach staje się wanitatywny alfabet Baki, owa „umieranka-wyliczanka” (jak poemat Baki określa Nawarecki), ale i Sępowy „człowiek

rozdwojony w sobie” (na przykład w twórczości Kamińskiej). Oba spojrzenia na istnienie i śmierć zdaje się łączyć Barańczak – analizie jego wierszy autorka poświęca wiele miejsca.

Bogactwo inspiracji teoretycznych, subtelność analiz bardzo licznych utworów a zarazem dążenie do osadzenia ich w szerokim kontekście kulturowym (filozoficznym, literackim, plastycznym i muzycznym) czyni z rozprawy Dąbrowskiej dzieło na tyle wielowątkowe, że trudno zmieścić całe to bogactwo w jednym, krótkim omówieniu.

Trzy części składające na monografię tworzą układ koncentryczny. I choć nieuniknione są – w tak przyjętej koncepcji pracy – powtórzenia, to nie nużą czytelnika, gdyż pozwalają mu rozsmakować się w subtelnych analizach i pięknym języku wyводу. Te zalety rozprawy podkreśla w recenzji wydawniczej Teresa Dobrzyńska. Czytelnik ma szansę zanurzenia się w tekstach współczesnych i barokowych razem z autorką. Jej postawa badawcza przypomina metodę autora-pszczoły – gdyby posłużyć się przejętą przez nią od F. Josta metaforą. Wytrwale i pieczołowicie z ulotnych pyłków lektur, odczytań, przypomnień tworzy wielokształtną materię rombów plastra miodowego przestrzeni intertekstualnej istnienia baroku we współczesności, tak w sferze nawiązań estetycznych, jak i antropologicznych. A w dociekliwych analizach, ineterkstualnych odwołaniach i dialogu z innymi opracowaniami daje nam – czytelnikom niezwykłą Barthesowską przyjemność czytania tekstu tak jej, jak i przywoływanych przez nią autorów, a także fascynującą wspólną rozmowę w świecie naszych wspólnych lektur.

ROMUALDA PIĘTKOWA

BOŻENA WITOSZ, KOBIETA W LITERATURZE. TEKSTOWE WIZUALIZACJE OD FIN DE SIÈCLE’U DO KOŃCA XX WIEKU,
Katowice: Wydawnictwo Gnome, 2001, ss. 205.

Od dwóch dziesięcioleci w polskim językoznawstwie obserwuje się zainteresowanie złożonymi relacjami między językiem a płcią oraz językowymi eksponentami i konsekwencjami tych wielorakich, wielostronnych związków. W tym nurcie badawczym wyraźna jest dominacja prac poświęconych kobiecie (wymienić tu trzeba tytułem przykładu *Płeć w języku i kulturze*, red. J. Anusiewicz, K. Handke, „Język a kultura”, t. 9, 1994).